

AIDAI IŠ PRAEITIES, KURI NELEIDŽIA JOS PAMIRŠTI. NKVD ŠILUTĖS OPERATYVINĖS APKLAUSOS PROTOKOLAS, 1944 M. LAPKRITIS

Arūnė Liucija Arbušauskaitė
Klaipėdos universitetas

Skelbiamuose archyvinuose dokumentuose, rašytuose 1944 metų rudenį, kalbama apie karo meto įvykius Šilutės apskrityje. Po 1939 m. kovo mėn. Vokietijos įvykdyto *anšliuso* ir Antrojo pasaulinio karo metu Šilutės / Šilokarčemos apskritis buvo Vokietijos reicho dalis.

Paskutinius Antrojo pasaulinio karo metus dažniausiai prisimename kaip vokiečių armijos pasitraukimą ir Raudonosios armijos įžengimą į Lietuvos teritoriją, tuo pradėdant antrąją mūsų respublikos okupaciją. Tačiau atsiplėškime nuo politinių situacijos vertinimų ir prisiminkime kai kuriuos dar mažai kam žinomus epizodus. Juolab kad reisykiais Istorija pati įsibrauna į XXI amžiaus žmonių gyvenimą ir buitį, sukeldama nemažai klausimų. Apie tuos klausimus, kurie turi būti atsakyti, yra ir čia skelbiami dokumentai.

Preliudija buvo tokia: 2011 m. lapkričio mėn. pradžioje, Armalėnų kaime, Šilutės rajone, kasant vandentiekio trasą, ekskavatoriaus kaušas maždaug iš 1,2 m gylio kartu su žemėmis išvertė ir žmonių kaukolių bei kaulų. Netikėtas radinys sukėlė sumaištį. Tačiau gan greitai buvo išsiaiškinta, kad užtiktoje masinėje kapavietėje yra / gali būti palaidoti rusų karo belaisviai, kalėję karo metais Macikų lageryje. Taip prasidėjo archeologinis ir istorinis tyrimas.

Trumpa istorinė pažyma būtų tokia: baigiantis Antrajam pasauliniam karui, mūšiams vykstant jau Lietuvos teritorijoje, tuoj už kovose dalyvavusių Raudonosios armijos dalinių į Lietuvą įžengė frontų užnugario apsaugos NKVD kariuomenės pasienio pulkai (PP). I Pabaltijo fronto užnugario apsaugos pasienio pulkai į Lietuvą turėjo įžengti jau 1944 m. liepos mėn., nors pranešimų apie jų veiklą randama tik nuo gruodžio mėn. Kovojuojantiems daliniams judant pirmyn, NKVD kariuomenė įsikurdavo užimtose teritorijose, formuodavo savo jėgos ir prievartos struktūras. Jų pagrindinės funkcijos buvo dvejopos: saugoti naujai susidariusias sienas ir stabilizuoti kiek įmanoma kasdienį civilinį gyvenimą, ieškant pasilikusių priešininko grupuočių likučių, neutralizuojant įmanomus teroristinius bei plėšikavimo veiksmus ir pan. Būtent NKVD kariuomenė buvo pirmoji, su kuria tiesiogiai susidurdavo teritorijoje pasilikę civiliai gyventojai. 1944–1945 m. Lietuvoje buvo dislokuota ypač daug vidaus kariuomenės dalinių, nes to reikalavo stiprėjantis pasipriešinimo judėjimas.

Kalbant tik apie Klaipėdos kraštą, čia būta šiek tiek kitokios specifikos. Be naujai susidarančios (ir karinių operacijų metu kintančios) sienos su Rytų Prūsija apsaugos, 1944 m. dislokuoti pasienio junginiai iš esmės neturėjo pakankamai informacijos apie teritoriją ir jos gyventojus. 1944 m. spalio mėn. didžiajai krašto gyventojų daugumai pasitraukus drauge su *vermachtu*, teritorijoje liko nedaug žmonių. Juos suskaičiuoti ir kartu patikrinti, apklausti, išstardyti buvo vienas pagrindinių pasienio tarnybų uždavinių.

Publikuojami protokolai yra vieni iš pirmųjų tokio pobūdžio šios institucijos dokumentų, rastų Lietuvoje. Iš jų aiškėja, kad NKVD karininkų supratimas apie teritoriją, kurioje jie atsidūrė, yra menkas. Kada ir kaip Raudonosios armijos ir NKVD ausis pasiekė pirmosios žinios apie Macikų karo belaisvių stovyklą, nėra nustatyta. Tačiau apie ten kalėjusius raudonarmiečius karius ir karininkus buvo žinoma. Publikuojami Dovydo Stockos apklausos protokolai tik išplečia žinias apie šią stovyklą. Nežinoma, kaip ir kodėl buvo pasirinktas būtent šis apklausiamasis, ar jis buvo

suintas šukuojant apylinkes, ar atėjo savo noru, neaišku, koks jo tolesnis likimas. Žinios, kurias šis kaimo ūkininkas pateikia apie kaimynystėje buvusį Macikų karo belaisvių lagerį, vargu ar šimtu procentų teisingos. Kai kurie jo teiginiai (pvz., apie karo belaisvių skaičių lageryje, apie jų naikinimą dujomis) yra tikrintini. Vienintelė panaši į tiesą situacija, kuri prasišviečia D. Stockos liudijimuose – 1942 m. žiemą ir 1943 m. pavasarį vokiečių siekimas panaikinti lagerio pėdsakus.

Tardymus vedė valstybės saugumo majoras [tai atitiko armijos pulkininko laipsnį] ZUJEV [kaip įprasta sovietiniuose represinių struktūrų dokumentuose, pavardės rašomos didžiosiomis raidėmis ir be inicialų]. Jis pasirašo kaip Šilutės miesto operatyvinės grupės viršininkas. Kodėl tokio aukšto rango karininkas veda paprasto sulaikyto asmens [ne bandito, ne teroristo ar pan.] apklausą, nėra aišku. Apie patį Zujevą taip pat nedaug galime pasakyti, jo pėdsakų aptinkame vėliau, 1950 m., Šiauliuose 3-iojo šaulių būrio štabo spec. padaliniuose [t. y. kova su banditizmu].

Pirmasis dokumentas yra spec. pranešimas, siunčiamas pagal subordinaciją Lietuvos TSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojui Piotruvi Kapralovui. Šis sovietų valdžios į Lietuvą komandiruotas aukščiausias pareigas užėmęs pareigūnas čekistas keletą pokario metų lėmė ir formavo visą represinę politiką Lietuvoje. Iš turinio aiškėja, kad nors apie Macikų karo belaisvių stovyklą buvo informuotas ir SMERS'Ų'o viršininkas Didenko, jokie signalai iš aukštesniųjų instancijų Šilutės nepasiekė.

Kiti publikuojami dokumentai – Apklausos protokolas ir jo papildymai – suteikia išsamios informacijos apie Macikų karo belaisvių stovyklą amžininko akimis.

Publikuojami dokumentai rašyti rašalu, ranka, su daugybe klaidų. Vizualiai laikomasi įprastų čekistinės raštvedybos reikalavimų, išoriniams formalumams šioje sistemoje buvo skiriamas didelis dėmesys.

Ruošiant dokumentus publikacijai tekste rusų kalba ištaisytos tik akivaizdžios klaidos. Netaisomos asmenvardžių formos, paaiškinimai yra nuorodose. Dokumentuose matyti, kad NKVD pareigūnai nuolat painiojasi rašydami jiems neįprastas pavardes ir užrašo jas skirtingomis formomis. Lietuviškame dokumentų tekste originale vartotos asmenvardžių formos netaisomos, paaiškinimus nukeliant į nuorodas.

I dokumentas

43.RKA-II

Сов. Секретно

Зам. Народного Комиссара Внутренних Дел Литовской ССР
Полковнику Госуд. Безопасности
т. Капралову

Спец. донесение

В 3х километрах от гор. Шилути немцами в начале 1942 года был построен лагерь для военнопленных примерно на нескольких десятках тысяч человек, в котором содержались русские, Английские, Французские и Американские Солдаты и офицеры.

Зверства и издевательство по отношению русских военнопленных было необычайное – морили голодом, избивали, травили газами и т. д.

По показаниям жителей проживавшихся по близости лагеря – Стучко Д., Шчутского З. В., Питти Эммы от немецкого издевательства и зверства большое количество русских солдат [умирало], которых по 20-25 чел закапывали в ямах в ½ км от лагеря – таких ям мы обнаружили 60, да могил 200-300 одиночных напротив вышки № 3 –

Об изложенном докладывалось нами и комендантом города Нач. Отдела К., «Смерш» 200 дивизии майору ...Диденко, но до сих пор никаких мер не принято, никто из правительственной комиссии не был...

Прилагаю: План лагеря с отметкой где находятся ямы с убитыми и умершими военнопленными и Протоколы допроса свидетелей Стучко, Питчи и Шчутского.

Нач. опергруппы НКВД
г. Шилут майор гос. безоп. (подпись) Зуев

II dokumentas

Протокол допроса

1944 года ноября 16-го дня, я нач. оперативной группы НКВД г. Шилути, майор Государственной Безопасности Зуев – допросил гр-на Стучка Давидас 1862 года рожд. урож. дер. Шилгалия¹ Тильзитского уезда, подданства Германского. По национальности Литовец, женат, детей 2 дочери, образование 6 классов народной школы. Постоянно проживает д. Ермалене Шилутского уезда Литовской ССР.

¹ Gali būti ir Šilgaliai, Tilžės miesto dalis. Arba kaimas Šilgaliai – Tilžės dvaras.

Мне объявлено, что за дачу ложных показаний я буду отвечать по статьи 95 УК. РСФСР и данная статья мне разъяснена (подпись Stotzka).

Вопрос: На каком языке вы желаете давать показания на следствии?

Ответ: Желая давать показания на Литовском языке (подпись Stotzka).

Вопрос: Ваше правильное фамилие и имя? (подпись Stotzka)

Ответ: Мое настоящее и правильное фамилие Стучко Давид², других фамилий не имел.

Вопрос: Кто Ваши родители и чем они занимались?

Ответ: Родители мои все время занимались сельским хозяйством в Тильзит[ском] уезде, имея 20 маргов земли.

Вопрос: Чем Вы лично все время занимались?

Ответ: Окончив народную школу, я с 16 лет начал работать у крестьян Тильзит уезда. Затем был призван на действительную службу, в гор Киненсберг [Кенигсберг] где прослужил 1 год в качестве рядового солдата пехотной части.

По окончании военной службы вновь начал работать у крестьян в селении Саусенинкай³ от Тильзита 3 км, где женился на литовки – Марии Кондрас и занимался сельским хозяйством. Лет 34-35 тому назад переехал в деревню (подпись Stotzka) Ермолены блись гор Шилути где и проживаю до настоящего времени.

Вопрос: Сколько домохозяев имелось в дер Ермолены, где все время Вы проживаете?

Ответ: Всего в дер Ермолены имелось до 80 домохозяев, а жителей всего не знаю.

Вопрос: А сколько сейчас находилось жителей?

Ответ: Осталось сейчас только 8 человек, а остальные все бежали с немцами.

Вопрос: Ваш дом находится в непосредственной близости к лагерю военнопленных?

Ответ: Мой дом находится в 200 метрах от бывшего немецкого лагеря военнопленных.

Вопрос: Как именовался этот немецкий лагерь?

Ответ: Лагерь при немцах назывался «Мацикен».

Вопрос: Когда был создан немцами лагерь «Мацикен»? (подпись Stotzka)

Ответ: Лагерь «Мацикен» немцами был построен в 1942 году.

Вопрос: Какая рабочая сила использовалась немцами для строительства этого лагеря?

Ответ: В начале строительство данного лагеря производили вольнонаемные рабочие, затем использовались на работах военнопленные.

Вопрос: Кто был начальником строительства лагеря «Мацикен» Вы знаете?

Ответ: Начальника строительства я не помню, но помощником был Швец⁴, лет 10, по национальности немец, среднего роста, нормального телосложения. Сам он из дер Гайделен.

Вопрос: А кто начальником лагеря военнопленных «Мацикен» являлся?

Ответ: Продолжительное время начальником (подпись Stotzka) лагеря военнопленных «Мацикен» был Майор Шварц, лет 40, по национальности немец, среднего роста, полного телосложения, усы и бороду бреет.

Помощником Майора Шварц в лагере был Бетхер, немец, лет 35, среднего роста, нормального телосложения.

Вопрос: Сколько содержалось военнопленных в лагере «Мацикен» Вам известно?

² Tikėtina tikroji pavardės forma arba *Stotzka* (Ermalėnų gyventojų sąrašas), arba *Statzka*. Kadastro žemėlapiui nerodo kaip ūkininko.

³ Dabar rus. *Čerkasskoje*.

⁴ Tikėtina, kad tai yra *Schäwitz Georg*, ūkininkas ir krosnininkas.

Ответ: Насколько мне известно содержалось в данном лагере 7000 чел военнопленных.

Вопрос: Откуда Вам известно, что в лагере военнопленных содержалось 7000 чел?

Ответ: Со слов солдат охранявших лагерь, там содержалось 7000 чел.

Вопрос: Какие военнопленные содержались в лагере «Мацикен»?

Ответ: Большинство в лагере «Мацикен» содержалось (подпись Stotzka) русские военнопленные, а также были Англичане, французы и Американцы.

Вопрос: А Литовцы содержались в данном лагере?

Ответ: Нет Литовцев не было.

Вопрос: Офицеры военнопленные были в лагере «Мацикен»?

Ответ: Да были и офицеры.

Вопрос: Военнопленные работали в лагере «Мацикен»?

Ответ: В большинстве на работах особенно тяжелых работали русские военнопленные, что я сам лично видел.

Вопрос: Каково было отношение администрации лагеря и охраны к военнопленным?

Ответ: Англичане и другие западные военнопленные жили более в лучших условиях, им присылали посылки через Красный Крест. (подпись Stotzka) Русские же военнопленные находились в тяжелых условиях, никакой помощи не имели, и к ним администрация лагеря и охрана относилась жестоко и зверски, избивали их, морили голодом и заставляли выполнять тяжелые работы. А кто делал попытку бежать из лагеря от невыносимых условий режима, тех расстреливали там же в лагере.

Вопрос: Смертность в лагере «Мацикен» была большая?

Ответ: От тяжелых невыносимых условий в лагере «Мацикен» смертность русских военнопленных была большая – ежедневно умирало до 40 человек русских солдат и офицеров. (подпись Stotzka)

Вопрос: Где хоронили умерших военнопленных лагеря «Мацикен» Вам известно?

Ответ: В начале хоронили, вернее закапывали в ямы, непосредственной близости к лагерю т. е. через дорогу. А потом умерших военнопленных отвозили немного но далее т. е. на земле хозяина Кобленца⁵, который бежал при отступлении с немцами.

Вопрос: Следствие требует показать место где были закопаны русские и другие военнопленные, умершие от невыносимых условий содержания в лагере «Мацикен».

Ответ: Все эти места мне хорошо известны и я готов показать следственным органам в любое время.

Вопрос: Расстреляных военнопленных немцы тоже закапывали в этих ямах?

Ответ: Да и расстрелянных военнопленных немцы закапывали в эти ямы. (подпись Stotzka)

Вопрос: Покажите конкретно о зверствах и издевательствах немцев по отношению русских военнопленных в лагере «Мацикен».

Ответ: Я лично неоднократно видел когда русских военнопленных группами по 20-25 чел выводили из лагеря на тяжелые земляные и другие работы. Они были все измученные, худые, голодные, плохо одетые, просили у местного населения хлеба и соли, но немецкие солдаты не давали возможности им передать.

Точно не помню даты я видел когда один русский военнопленный не мог следовать на работу и отставал от группы, то немцы его избивали пинками ног, затем он упал и был закидан соломой еще живым. (подпись Stotzka)

Такое отношение к русским военнопленным было можно видеть ежедневно и это видал,

⁵ Kadastro žemėlapiai nurodo esant du ūkininkus: *Kublenz August* ir *Kublenz Hermann*.

так, как жил в 200-300 метрах от самого лагеря. Да притом мне говорили немецкие солдаты охранявшие лагерь.

Вопрос: Чем кормили русских военнопленных в лагере «Мацикен»?

Ответ: Со слов солдат, их кормили нечищенной картошкой, брюквой, хлеба очень мало давали и больше всего пленные просили хлеба у населения.

Вопрос: Покажите подробнее об обстоятельствах закапывания мертвых русских военнопленных близ лагеря и на земле Коблян.

Ответ: Закапывали мертвых русских военнопленных блись самого лагеря «Мацикен», особенно большими группами в конце 1942 года и зимою 1943 года. Везли их с лагеря на санях без одежды и белья, что я сам лично несколько раз (подпись Stotzka) сам видел трупы военнопленных совершенно черные и их закопали на земле владельца Коблянц.

Закапывание производилось до и после обеда примерно по 20-25 трупов.

Вопрос: Отчего трупы умерших русских военнопленных были черные Вам известно?

Ответ: По словам самих немецких солдат у которых я интересовался причиной почему трупы черные – их т. е. русских военнопленных немцы отравили газами.

Вопрос: Вы это показываете точно?

Ответ: Совершенно точно.

Вопрос: Таким образом немцы русских военнопленных умертвляли газами в лагере «Мацикен».

Ответ: Да это точно так, они умертвляли газами русских (подпись Stotzka) военнопленных в конце 1942 года и зимою 1943 года.

Вопрос: Сколько же погибло в немецком лагере «Мацикен» русских военнопленных?

Ответ: Точно сказать не могу, но погибло русских военнопленных в лагере «Мацикен» не одна тысяча.

Вопрос: Издевательство и зверство над русскими военнопленными происходила в бытность начальника лагеря «Мацикен» майора Шварц?

Ответ: Да и в бытность его т. е. Шварца умертвляли русских военнопленных газами, о чем я уже показал выше.

Вопрос: Помимо Шварца, кто еще ответствен за такое варварство над русскими военнопленными? (подпись Stotzka)

Ответ: Помимо начальника лагеря майора Шварца ответственность должен нести за такое варварское отношение к русским военнопленным – генерал Гендербург, который часто приезжал в лагерь «Мацикен» из Большого лагеря «Штаблак». Он являлся главным их начальником.

Допрос прерван в 23 часа.

Протокол записан с моих слов верно на русском языке и мне

Переведен через переводчика на Литовском языке (подпись Stotzka)

Допросил Начопергруппы НКВД

г Шилути майор госбез Зуев (подпись)

Переводил ПомоперУполномочен.

О/гр НКВД г Шилути Кубацкайте (подпись)

III dokumentas

Дополнительные показания

Стучко Давидас –
от 18/XI 1944 года

Об ответственности за ложные показания я предупрежден по 95 УК РСФСР
(подпись Stotzka)

Вопрос: Показанные Вами места ям где были закопаны русские военнопленные точны?

Ответ: Да, то что я показал 17/XI 44 года место где хоронили русских военнопленных есть действительно те и их можно вскрыть и обнаружить трупы.

Вопрос: Ямы на земле Коблянца где хоронили русских военнопленных какую вместимости?

Ответ: В каждой яме хоронили по 20 чел умерших русских военнопленных. (Подпись Stotzka)

Вопрос: Точно по 20 человек хоронили в каждой яме?

Ответ: Совершенно точно.

Вопрос: Откуда Вам известно, что хоронили именно по 20 человек в яме?

Ответ: Об этом мне говорил Коблянец и те сторожа, которые охраняли.

Вопрос: Каким образом Вам известно что русских военнопленных хоронили на земле Коблянца?

Ответ: Я сам лично видел, когда трупы носили на носилках к ямам через мой участок земли.

Вопрос: Вас вызывала администрация лагеря к себе на допрос?

Ответ: Нет не вызывала и не допрашивала, а один раз был начальник Мацикен Шварц к меня в дому, заезжал вообще посмотреть, кто живет.

Вопрос: В полицию Вас вызывали? (подпись Stotzka)

Ответ: Нет не вызывался я ни разу в полицию и жандармерию.

Вопрос: Служили Вы в полиции или жандармерии?

Ответ: Нет не служил.

Вопрос: А кто из родственников у Вас служил в полиции?

Ответ: В полиции служил муж моей дочери Весфаль Карл⁶, по национальности немец. Служил он простым полицаем. Бежал вместе с моей дочерью Мартой Стучко-Весфаль 45 лет, при него дети 3 дочери и 3 сына.

Вопрос: Кто может подтвердить еще что немцы закапывали умерших русских военнопленных в ямы на земле Коблянец и против лагеря.

Ответ: Все проживающие в округности лагеря, но они бежали в Германию. (подпись Stotzka)

Вопрос: Кто из немцев проживает сейчас в Вашей местности?

Ответ: Сейчас никого нет, они бежали в Германию.

Вопрос: Что еще можете добавить к своим показаниям по данному делу?

Ответ: Более добавить ничего не имею. (подпись Stotzka)

Протокол записан с моих слов верно и зачитан на Литовском языке. (подпись Stotzka)

Допросил Начопергруппы НКВД Майор госбез Зуев (подпись)

Переводчик Кублицкайте (подпись)

⁶ Kadastro žemėlapiuose yra *Westphal Karl*.

I dokumentas

43.RKA-II

Visiškai slaptai
Lietuvos TSR Vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojui
valstybės saugumo pulkininkui
Drg. Kapralovui

Spec. pranešimas

3 km nuo Šilutės miesto vokiečiai 1942 metų pradžioje pastatė lagerį karo belaisviams maždaug kelioms dešimtims tūkstančių asmenų; jame buvo laikomi rusai, anglai, prancūzai ir amerikiečiai kareiviai bei karininkai.

Žvėriškas elgesys su rusų karo belaisviais ir patyčios iš jų buvo ypatingos – [juos] kankino badu, muše, nuodijo dujomis ir t. t.

Pasak netoli lagerio gyvenančių žmonių – Stučkos D., Ščiutskio Z. V., Emos Pitti [Pyč?], nuo tyčiojimosi ir nežmoniško elgesio daugybė rusų kareivių [mirdavo], kuriuos po 20–25 žmones užkasdavo duobėse pusė kilometro nuo lagerio – tokių duobių mes radome 60, taip pat ir 200–300 vienišų kapų priešais sargybos bokštą Nr. 3.

Apie paminėtus [faktus] mes ir miesto komendantas skyriaus vedėjas K. pranešėme „Smeršo“ 200 divizijos majorui Didenko, tačiau iki dabar jokių priemonių nesiimta, neatvyko niekas iš valstybinės komisijos.

Pridedama: Lagerio planas su pažymėtomis nužudytų ir mirusių
karo belaisvių [palaidotų] duobėmis ir liudininkų Stučko, Pitči ir
Ščiutskio apklausų protokolai

Šilutės miesto NKVD operatyvinės grupės
Viršininkas valstybės saugumo majoras (parašas) Zujev

II dokumentas

Apklauso protokololas

1944 m. lapkričio 16 d. aš, Šilutės m. NKVD operatyvinės grupės viršininkas valstybės saugumo majoras ZUJEV apklausiau pilietį Stučką Davidą, gim. 1862 m., Šilgalių k.¹, Tilžės valsčiaus, Vokietijos piliečio. Pagal tautybę lietuvis, vedęs, dviejų dukterų tėvas, išsimokslinimas 6 liaudies mokyklos klasės. Nuolatinai gyvena Ermalėnų k., Šilutės vlsč., Lietuvos TSR.

Aš supažindintas, kad už melagingus parodymus būsiu atsakingas pagal RTFSR BK 95 str. ir minėtas straipsnis man išaiškintas [parašas – pasirašo gan aiškiai įskaitomomis raidėmis *Stotzka*].

Klausimas: Kokia kalba pageidaujate atsakinėti per apklausą?

Atsakymas: Pageidauju atsakinėti lietuvių kalba (parašas).

Klausimas: Kokia tiksli jūsų pavardė ir vardas? (parašas).

Atsakymas: Mano tiksli ir teisinga pavardė Stučko David², kitų pavardžių neturėjau.

Klausimas: Kas jūsų tėvai ir kuo jie vertėsi?

Atsakymas: Mano tėvai visą laiką vertėsi žemės ūkiu Tilžės valsčiuje, turėjo 20 margų žemės.

Klausimas: Kuo jūs pats visą laiką užsiėmėte?

Atsakymas: Baigęs liaudies mokyklą aš nuo 16 metų amžiaus tarnavau pas ūkininkus Tilžės valsčiuje. Vėliau buvau pakviestas atlikti karinę prievolę, Kinensbergo [= Kenigsbergo] mieste tarnavau 1 metus pėstininkų dalinyje eiliniu.

Po karinės tarnybos vėl pradėjau dirbti pas valstiečius Sausininkų³ kaime, 3 km nuo Tilžės; ten vedžiau lietuvę Mariją Kondras ir verčiausi žemės ūkiu. Prieš 34–35 metus persikėliau į Ermalėnų (parašas) kaimą netoli Šilutės, kuriame ir gyvenu iki dabar.

Klausimas: Kiek namų ūkių buvo Ermalėnų kaime, kur jūs visą laiką gyvenate?

Atsakymas: Iš viso Ermalėnų kaime buvo apie 82 namų ūkiai, o visų gyventojų nežinau.

Klausimas: O kiek gyventojų yra dabar?

Atsakymas: Iš viso liko tik 8 žmonės, o visi kiti pabėgo su vokiečiais.

Klausimas: Ar jūsų namas yra prie pat karo belaisvių lagerio?

Atsakymas: Mano namas yra 200 metrų nuo buvusio vokiečių karo belaisvių lagerio.

Klausimas: Kaip vadinosi tas vokiškas lageris?

Atsakymas: Lageris valdant vokiečiams buvo vadinamas Macikais (*Maciken*).

Klausimas: Kada vokiečiai įkūrė Macikų lagerį? (parašas)

Atsakymas: Macikų lagerį vokiečiai pastatė 1942 metais.

Klausimas: Kokią darbo jėgą vokiečiai naudojo statydami tą lagerį?

Atsakymas: To lagerio statybų pradžioje buvo naudojamosi laisvai samdomais darbininkais, vėliau dirbo karo belaisviai.

Klausimas: Ar jūs žinote, kas buvo Macikų lagerio statybos viršininkas?

Atsakymas: Statybos viršininko aš neprisimenu, bet jo pavaduotojas buvo Ševėc⁴, 50 metų amžiaus, tautybė vokiečių, vidutinio ūgio, normalaus kūno sudėjimo. Jis buvo iš Gaidelių kaimo.

Klausimas: O kas buvo Macikų karo belaisvių lagerio viršininkas?

¹ Gali būti ir Šilgaliai, Tilžės miesto dalis. Arba kaimas Šilgaliai – Tilžės dvaras.

² Tikėtina tikroji pavardės forma arba *Stotzka* (Ermalėnų gyventojų sąrašas), arba *Statzka*. Kadastro žemėlapiui nerodo kaip ūkininko.

³ Dabar rus. *Čerkasskoje*.

⁴ Tikėtina, kad tai yra *Schäwitz Georg*, ūkininkas ir krosnininkas.

Atsakymas: Ilgai Macikų karo belaisvių lagerio viršininku (parašas) buvo majoras Švarcas, 40 metų, vokiečių tautybės, vidutinio ūgio, pilno sudėjimo, ūsus ir barzdą skutasi. Majoro Švarco padėjėjas lageryje buvo Betcheris, 35 metų, vidutinio ūgio, normalaus kūno sudėjimo.

Klausimas: Ar jūs žinote, kiek karo belaisvių buvo Macikų lageryje?

Atsakymas: Aš žinau, kad šiame lageryje buvo 7000 karo belaisvių.

Klausimas: Iš kur jūs žinote, kad karo belaisvių lageryje buvo 7000 žmonių?

Atsakymas: Lagerį saugojusieji kareiviai kalbėjo, kad ten yra 7000 žmonių.

Klausimas: Kokie karo belaisviai buvo laikomi Macikų lageryje?

Atsakymas: Daugiausia Macikų lageryje buvo (parašas) rusų karo belaisvių, taip pat buvo anglų, prancūzų ir amerikiečių.

Klausimas: O lietuvių ar šitame lageryje buvo?

Atsakymas: Ne. Lietuvių nebuvo.

Klausimas: Ar Macikų lageryje buvo karininkų karo belaisvių?

Atsakymas: Taip, buvo ir karininkų.

Klausimas: Ar karo belaisviai Macikų lageryje dirbo?

Atsakymas: Dažniausiai darbus, ypač sunkius, atlikdavo rusų karo belaisviai, tai aš pats asmeniškai mačiau.

Klausimas: Koks buvo lagerio administracijos ir sargybinių požiūris į karo belaisvius?

Atsakymas: Anglai ir kiti Vakarų karo belaisviai gyveno daug geresnėmis sąlygomis, jiems atsiųsdavo siuntinių per Raudonąjį Kryžių (parašas). O rusų karo belaisvių sąlygos buvo gerokai sunkesnės, jie negaudavo jokios pagalbos, ir lagerio administracija bei sargyba elgėsi su jais žiauriai ir žvėriškai, juos mušdavo, kankino badu ir vertė atlikti sunkius darbus. O jei kas mėgindavo pabėgti iš lagerio dėl nepakeliamų režimo sąlygų, tuos sušaudydavo ten pat lageryje.

Klausimas: Ar mirtingumas Macikų lageryje buvo aukštas?

Atsakymas: Dėl sunkių nepakeliamų sąlygų Macikų lageryje rusų karo belaisvių mirtingumas buvo didelis – kasdien mirdavo iki 40 rusų kareivių ir karininkų (parašas).

Klausimas: Ar jūs žinote, kur laidojo mirusius Macikų lagerio karo belaisvius?

Atsakymas: Iš pradžių laidojo, tiksliau – užkasdavo į duobes prie pat lagerio, kitoje kelio pusėje. O vėliau mirusius karo belaisvius nuveždavo šiek tiek toliau, t. y. žemėje ūkininko Koblenco⁵, kuris pabėgo drauge su atsitraukiančiais vokiečiais.

Klausimas: Tardytojas reikalauja parodyti vietas, kur buvo užkasti rusai ir kiti karo belaisviai, mirę nuo nepakeliamų laikymo Macikų lageryje sąlygų.

Atsakymas: Visas tas vietas aš gerai žinau ir pasiruošęs parodyti tardymo organams bet kada.

Klausimas: Ar tose duobėse vokiečiai užkasdavo ir sušaudytus karo belaisvius?

Atsakymas: Tose duobėse vokiečiai užkasdavo ir sušaudytus karo belaisvius (parašas).

Klausimas: Papasakokite konkrečiai apie vokiečių žiaurumus ir tyčiojimąsi iš rusų karo belaisvių Macikų lageryje.

Atsakymas: Aš savo akimis ne kartą mačiau, kaip rusus karo belaisvius grupėmis po 20–25 žmones išvesdavo iš lagerio dirbti sunkių žemės ir kitokių darbų. Jie visi buvo išsikankinę, išsekę, alkani, prastai apsirengę, prašydavo iš žmonių duonos ir druskos, tačiau vokiečiai sargybiniai neleisdavo jiems perduoti. Neprisimenu tikslios datos, aš mačiau, kaip vienas rusų belaisvis nesugebėjo atlikti darbo ir atsiliko nuo grupės, tai vokiečiai jį mušė – spardė kojomis, paskui jis suklupo ant žemės ir buvo užpiltas šiaudais dar gyvas (parašas).

⁵ Kadastro žemėlapiu nurodo esant du ūkininkus: *Kublentz August* ir *Kublentz Hermann*.

Toki elgesį su rusų karo belaisviais buvo galima pamatyti kiekvieną dieną, ir pamatydavau, nes gyvenau 200–300 metrų atstumu nuo paties lagerio. O be to, apie tai man pasakojo ir patys vokiečių kareiviai, saugoję lagerį.

Klausimas: Kuo maitino rusų karo belaisvius Macikų lageryje?

Atsakymas: Kaip pasakojo kareiviai, juos [belaisvius] maitino neskustomis bulvėmis, burokais, duonos davė labai mažai, ir kaip tik duonos labiausiai belaisviai prašydavo iš gyventojų.

Klausimas: Papasakokite smulkiau apie mirusių rusų karo belaisvių laidojimą netoli lagerio ir Koblen[co] žemėje.

Atsakymas: Mirusius rusų karo belaisvius užkasdavo netoli paties Macikų lagerio, ypač didelėmis grupėmis 1942 metų pabaigoje ir 1943 metų žiemą. Iš lagerio juos atveždavo rogėmis be drabužių ir apatinių, aš pats keletą kartų mačiau karo belaisvių lavonus, visiškai pajuodusius, ir juos užkasdavo Koblianco žemėje (parašas).

Laidodavo prieš ir po pietų maždaug po 20–25 kūnus.

Klausimas: Ar jūs žinote, kodėl mirusių rusų karo belaisvių kūnai buvo pajuodę?

Atsakymas: Kaip pasakojo patys vokiečių kareiviai, kurių aš klausinėjau apie pajuodavimą lavonų, jie buvo juodi todėl, kad vokiečiai rusų karo belaisvius nuodijo dujomis.

Klausimas: Ar jūs tai tvirtinate tiksliai?

Atsakymas: Visiškai tiksliai.

Klausimas: Taigi, vokiečiai rusų karo belaisvius Macikų lageryje nuodijo dujomis.

Atsakymas: Tikrai būtent taip, jie nuodijo dujomis (parašas) rusų karo belaisvius 1942 metų pabaigoje ir 1943 metų žiemą.

Klausimas: Tai kiek rusų karo belaisvių žuvo vokiečių Macikų lageryje?

Atsakymas: Tiksliai pasakyti negaliu, bet Macikų lageryje žuvo ne vienas tūkstantis rusų karo belaisvių.

Klausimas: Ar žvėriškumai ir tyčiojimas iš rusų karo belaisvių vykdavo esant Macikų lagerio viršininku majorui Švarcui?

Atsakymas: Taip, ir majorui Švarcui esant rusų karo belaisvius žudydavo dujomis, apie tai aš jau pasakojau anksčiau.

Klausimas: Kas dar, išskyrus Švarcą, yra atsakingas už tokį nežmoniškumą su rusais karo belaisviais? (parašas).

Atsakymas: Be lagerio viršininko majoro Švarco, atsakingi už tokį nežmonišką elgesį su rusų karo belaisviais turi būti generolas Henderburgas, kuris dažnai atvykdavo į Macikus iš pagrindinės stovyklos Štablago⁶. Jis buvo vyriausias jų vadas.

Apklausa nutraukta 23 valandą

Protokolas rusų kalba pagal mano žodžius užrašytas teisingai ir
man išverstas per vertėją į lietuvių kalbą (parašas)

Apklausė NKVD opergrupės Šilutės m.

Viršininkas valst. saugumo majoras Zujev (parašas)

Vertė O/gr. Šilutės m. operatyvinio Įgaliotinio

Padėjėja Kubackaitė (parašas)

⁶ Turbūt čia kalbama apie karo belaisvių stovyklą... Pagėgių miškuose.

III dokumentas

Papildoma apklausa

Stučko Davidas
18/XI 1944 metų

Aš perspėtas dėl atsakomybės už melagingus liudijimus pagal RTFSR BK 95 [straipsni]
(parašas)

Klausimas: Ar tikrai jūsų parodytos duobės – tai duobės, kuriose buvo užkasti rusų karo belaisviai?

Atsakymas: Taip, tai, ką aš parodžiau 17/XI 44 metais, [yra] iš tikrųjų tos vietos, kur laidojo rusų karo belaisvius ir jas galima atkasti ir kūnus rasti.

Klausimas: Kokios talpos Koblianco žemėje yra duobės, kuriose laidojo rusų karo belaisvius?

Atsakymas: Kiekvienoje duobėje laidojo po 20 mirusių rusų karo belaisvių (parašas).

Klausimas: Ar tikrai į kiekvieną duobę laidojo po 20 žmonių?

Atsakymas: Tikrai taip.

Klausimas: Iš kur jums žinoma, kad laidojo būtent po 20 žmonių į duobę?

Atsakymas: Apie tai man pasakojo Kobliancas ir tie sargybiniai, kurie laidojo.

Klausimas: Iš kur jūs sužinojote, kad rusų karo belaisvius laidojo Koblianco žemėje?

Atsakymas: Aš pats mačiau, kai kūnus nešdavo ant neštuvų ligi duobių per mano žemės sklypą.

Klausimas: Ar lagerio administracija kvietė jus pas save apklausti?

Atsakymas: Ne. Nei kvietė, nei tardė, o vieną kartą Macikų viršininkas Švarcas buvo pas mane namuose, šiaip užvažiavo pasižiūrėti, kas gyvena.

Klausimas: Ar jūs buvote kviečiamas į policiją? (parašas).

Atsakymas: Ne, nė karto nebuvau kviečiamas į policiją ar žandarmeriją.

Klausimas: Jūs tarnavote policijoje arba žandarmerijoje?

Atsakymas: Ne, netarnavau.

Klausimas: O kas iš jūsų giminaičių tarnavo policijoje?

Atsakymas: Policijoje tarnavo mano dukters vyras Vestfal Karl⁷, tautybė vokiečių. Jis buvo paprastas policininkas. Pabėgo drauge su mano dukterimi Marta Stučko-Vestfal, 45 metų, su juo vaikai: trys dukterys ir trys sūnūs.

Klausimas: Kas dar galėtų patvirtinti, kad vokiečiai užkasdavo mirusius rusų karo belaisvius duobėse Koblianco žemėje ir priešais lagerį?

Atsakymas: Visi, gyvenantys lagerio kaimynystėje, tačiau jie pabėgo į Vokietiją.

Klausimas: Kas iš vokiečių gyvena dabar jūsų kaimynystėje?

Atsakymas: Dabar nieko neliko, jie pabėgo į Vokietiją.

Klausimas: Ką dar galite pridurti prie savo liudijimų šiuo reikalu?

Atsakymas: Daugiau nieko neturiu pridurti.

(parašas)

Protokolas užrašytas pagal mano žodžius teisingai ir perskaitytas lietuvių kalba (parašas)

Tardė NKVD Opergrupės viršininkas valstsaug majoras Zujev (parašas)

Vertėja Kublickaitė (parašas)

⁷ Kadastro žemėlapiuose yra *Westphal Karl*.